

Pór Endréné

Életrajz

Pór Endréné 82 esztendőös özvegyasszony. Korához képest kiváló fizikai állapotban van, és szellemileg teljesen friss. Szívesen mesél a múltjáról. A régi sváb-hegyi családi ház toldaléképületében kialakított garzonlakásban él, a ház többi lakásában gyermekei laknak, ki-ki a családjával. A lakás célszerűen berendezett.

Anyai ágon a dédapám valamikor Lővy volt, Lővy Fülöp. Magyarosított László Fülöpre. A dédanyám leánykori neve Fertig Karolina. Róla nem tudok semmit. Volt egy nagyon híres festő, László Fülöp, most millióért árulják a képeit [László Fülöp (1869 – 1937) – kora egyik legismertebb és legelismertebb portréfestője, de tájképeit és zsánerképeit is számon tartják. 1907-től Londonban élt. – A szerk.]. Nem dédapám volt a festő, de képekkel foglalkozott, képügynök volt, és többek között a festő László Fülöp képeit is árulta. Dédapámat személyesen nem ismertem, mert 1924-ben halt meg. Két lánya volt, az 1873-ban született Etel, a nagyanyám, és Erzsébet. Dédszüleim 1913-ban vettek egy kétemeletes házat, a Wesselényi utca 75-öt. Gazdagok voltak. A Kozma utcai temetőben van a sírjuk, egy gyönyörű fekete márvány síremlék. Ezt a fekete márványt át akartam hozni ide a Farkasréti temetőbe, hogy közelebb legyen, mert anyukám is itt van, de a zsidó hitközség nem engedte.

Nagyanyám, László Etel feleségül ment Breuer Lajoshoz. Amikor az anyukám megszületett, Bokorra magyarosítottak. Azt nem tudom, hogy Breuer Lajosnak mi volt a foglalkozása, és azt sem, hogy mikor halt meg. Mindig azt mondták, hogy korán meghalt, és soha nem beszéltek róla. Lehet, hogy nem éltek jól. És akkor a nagymama visszament a szüleihez a Wesselényi utcába. Anyám és a testvére ott nőtt föl. A dédapám jóval tovább élt, mint a nagyapám, és mivel jómódúak voltak, el tudták tartani a nagyanyámat is a két gyerekével. A nagyanyám tulajdonképpen visszament kislánynak, és még jó, hogy volt két gyereke, mert legalább nem számított vénlánynak.

Anyám húga, Erzsébet aztán férjhez ment Fischer Lászlóhoz, aki oda költözött a Wesselényi utca 75-be, és ott csinálta meg a Koh-i-noor cipőpasztagyárat. Abban az időben az egy nagy márka volt. A földszinten volt a cipőpasztagyár, tíz-tizenöt munkással. A nagybátyám egy ügyes ember volt, nem volt mérnök, mert nem fejezte be az egyetemet, de ilyen vegyész tudású ember volt. A Fischert később Fótira magyarosították. Ők voltak a családban a gazdagok, mi voltunk a szegények. Volt két, velünk nagyjából egykorú fiuk, akikkel tulajdonképpen együtt nőttünk fel, mert közel laktunk egymáshoz.

Anyám és Bözsi nagynéném polgári iskolát végzett, ami akkor nagy szó volt. Anyám 1919-ben három-négy hónapig egy bankban volt tisztviselő, de tulajdonképpen házasságáig eltartotta a családját. A házból éltek, a Wesselényi utca 75-ből. A második emeleten kis lakások voltak, azok ki

voltak adva. Akkoriban egy házból meg lehetett élni. De ő férjhez akart menni. Az anyukám akkor már huszonhat éves volt, és abban az időben egy huszonhat éves lány már vénlánynak számított. Mindenáron férjhez akart menni. Abban az időben a vénlány rosszabb volt, mint a kurva. Abban az időben apámnak a Körúton volt egy képkeretüzlete, arra kapott egy engedélyt, és ott árusított képkeretet. Mondták anyámnak a rokonok, hogy van itt egy zsidó férfi, akinek képkeretüzlete van, van a Szondy utcában egy négyszobás lakása, jóképű, főhadnagy, és úgy tudják, hogy nőtlen. Anyukám odament képkeretet venni, és összeismerkedtek. Apámnak nagyon megtetszett az anyám, mert csinos volt. Az anyámnak volt egy trükkje, hogy nem feküdt le vele. Az apám megszokta, hogy megkapja azt a nőt, akit megkíván. Mivel másképp nem kapta meg, 1922-ben elvette feleségül. Bécsbe mentek nászútra hajóval. Rá egy évre megszülettem én. §§

Apai nagyapám, Zimmermann Herman asztalos volt, és csak annyit tudok, hogy rettentő szegények voltak. Ezt az izraeli nagybátyám, Ödön mesélte, amikor kint voltam nála. Mesélte, hogy Brassóban apám úgy járt gimnáziumba, hogy minden nap más családnál evett. Ott volt egy ilyen zsidó közösség, és ezek a zsidó családok segítették a gyerekek tanulását. Hétfőn ezeknél evett, kedden azoknál, szerdán ott, minden nap ebédelt valahol. Így tudott iskolába járni. Azt is Ödön mesélte, hogy Lembergől, a mai Lvovból jött a család Erdélybe.

Apámnak hét testvére volt. A két lányról semmit nem tudok, az egyiknek is csak a nevét, hogy Erzsébet. Mindketten meghaltak valahol a háborúban. Apám volt a legidősebb, 1886-ban született Marosvásárhelyen. Eredetileg Zimmermann Sámuelnek hívták, láttam az érettségi bizonyítványában. Az első világháború alatt magyarosított Ács Sándorra. Utána következett Zimmermann Gyula, aki 1893-ban született ugyancsak Marosvásárhelyen. Mindegyik Zimmermann gyerek Marosvásárhelyen született. Aztán következett Ödön, aki 1895-ben született. Gyula és Ödön vegyészmérnökök voltak, és a hatvanas években mindketten kimentek Izraelbe. Gyula 1990-ben halt meg, Ödön 1995-ben. 1900-ban született Zimmermann Lajos, és nem tudom, mikor Guido. Mindketten bőrkereskedők voltak Aradon, egymás konkurenciái. Lajos 1933-ban halt meg betegségben, Aradon az ortodox temetőben van eltemetve. Emlékszem süvet ült az apám, még a Rózsadombon laktunk, és nagyon titkolni kellett a süvetülést. Guido még a háború előtt kiment Uruguayba, és ott halt meg. Nyáron néha Aradra mentünk Lajoshoz nyaralni. Gazdagok voltak.

Apám Brassóban érettségizett 1904-ben. Leérettségizett, és nem volt szakmája. Azt hiszem, önkéntesként bekerült be a katonasághoz, és ott lépkedett felfelé. Aztán kitört az első világháború, és részt vett győztes csatákban, mert 1916-ig több csatát megnyertek. Kapta a kitüntetések, vitézségi érmeiket. Három-négyet láttam a vitrinben, gyerekkoromban. Az egyik a Károly kereszt volt [Károly Csapatkereszt – IV. Károly király által 1916-ban alapított katonai emlékérem, amelynek elnyeréséhez legalább háromhavi frontszolgálat volt szükséges. – A szerk.], a többire nem emlékszem. Mindig mesélte, hogy csihi-puhi az oroszokat. Egészen 1918-ig katona volt. 1919-ig nem nagyon nézték, ki zsidó, ki nem, ő pedig beírta magát reformátusnak. Közben magyarosított is Ács Sándorra.

A háború után Erdélyben belekeveredett valamilyen összeesküvésbe, és akkor jött át Magyarországra. Nem is mondta soha, hogy román, mindig azt mondta, hogy oláh. Rettentően haragudott az oláhokra. Egy ideig nem is engedték be Romániába, de mindig átment meglátogatni a szüleit és a testvéreit. Vagány volt. Emlékszem, anyám izgult, hogy fog visszajönni. Később már kapott vízumot. Az első világháború után belépett Friedrich pártjába. Aztán ez a párt mindig kisebb

és kisebb lett, és apám nem is bánta, mert ő tulajdonképpen úgy volt ott, hogy letagadta, hogy zsidó.

1920-ben volt a trianoni békeszerződés, leszereltek egy csomó katonatisztet, és elsőik között a zsidókat. Nyugállományú főhadnagy volt. Kapott nyugdíjat is. Végig, 1945-ig kapott nyugdíjat. A nyugdíj nagyon kevés volt, nem lehetett volna belőle megélni. Főhadnagyi nyugdíj, hogy pontosan mennyi, arra nem emlékszem. Csak arra, hogy anyám mindig mondta, az nem is pénz. Viszont ezek, akiket akkor leszereltek, kaptak bizonyos engedélyeket. Akkor adtak trafikokat [lásd: trafikjog], mindenfélét. Pénze nem volt, leszerelt katonatiszt volt, zsidó származású volt, de titkolta, amennyire lehetett. Viszont kapott engedélyeket, és ügyes volt. Az első engedélye az volt, hogy Újpesten nyithatott egy magán zálogházat Ács Sándor néven, ami az 1920-as évek elejétől az 1940-es évek elejéig működött. Magához vett két tőkéstársat, és ott Újpesten, az Árpád úton nyitott egy magán zálogházat. Egy zálogházhhoz sok tőke kellett, neki meg nem volt pénze, viszont volt engedélye. Az egyik tőkéstárs csak pénzzel szállt be, a másik, egy Lazarovics nevű működtette a zálogházat, apám pedig kapott egy fix összeget. Volt még egy becsüs, egy nő, az is zsidó volt.

Négyszáz pengőt kapott akkor, amikor a sláger szerint „havi kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccelt”. Egyszer egy hónapban elment a pénzért. De amikor árverések voltak, mindig ott volt. Hatéves koromban kaptam tőle ezt a briliáns fülbevalót, ami a fülemben van. Ezt úgy vette, hogy egy árverésen ott volt mint a tulajdonos, ezért olcsón tudott ilyen dolgokhoz hozzájutni. Ez a havi fix folyton csökkent és csökkent. Az 1930-as évek elején az egyik tőkéstárs tönkrement. Aztán jöttek a zsidótörvények, és 1940-ben, amikor megvolt az összes zsidótörvény, jött egy ronda nyilas pali, aki leleplezte az egészet, hogy itt tulajdonképpen mindenki zsidó. És akkor ez megszűnt. De az apám nagyon ügyes volt, szerzett egy másik engedélyt. Megint elhallgatta, hogy zsidó, és egy osztálysorsjegy főárusítási engedélyt szerzett. Ez tulajdonképpen lottó elődje volt. El lehetett adni egész sorsjegyet, felet, negyedét, sőt volt nyolcad sorsjegy, ami akkor 3 pengő 50 fillér volt, és ezt kéthavonta húzták. A sorsjegynek volt egy száma, és azt húzták ki. Az osztálysorsjegyet az alárusítók árulták, és adtak az apámnak egy bizonyos százalékot [Az osztálysorsjáték 1897-től állt fenn. Az állam az osztálysorsjáték rendezésének jogát az állami ellenőrzés fenntartásával 20 évre egy magánvállalatnak engedte át. A vállalat minden évben két sorsjátékot rendezett. Egy-egy játék 6 osztályból (húzásból) állt, és minden hónapra egy-egy húzás esett. – A szerk.]. 1943-ben, amikor rájöttek, hogy zsidó, elvették ezt az engedélyt, és átadták egy kereszténynek. Akkor alárusító lett, és megtartotta a klienseit. Ezek az engedélyek, amiket mint Trianon miatt leszerelt katonatiszt élvezett, és amiből egész életében élt, ezek megszűntek. 1943-tól már betegeskedett is, agyvérzései voltak, és akkor anyám csinálta az alárusítást. Szóval mindig ilyen engedélyes volt, amiért fizettek neki.

Más munkát nem végzett. Akkor más világ volt. A szülők másképp éltek, mint most. Anyám nem dolgozott. Apámban volt valami katonatiszti. Jött-ment, volt egyenruhája, amit mint nyugállományú katonatisztnek joga volt hordani. Sok ismeretsége volt, bajtársi találkozókra járt. Aztán tagja volt a Friedrich pártjának, néha elment az ülésekre. Ezenkívül csinált ilyen kis apróbb üzleteket. Más világ volt. Későn keltek föl, aztán volt minden nap ebéd otthon, a testvérem és én is hazajöttünk az iskolából, és együtt ebédelt a papa, mama és a két gyerek. Ebéd után lefeküdt pihenni. Délután beült a kávéházba, ott kiolvasta az összes lapot. Ott volt egy kis baráti köre. Kártyázni nem kártyázott, viszont tőzsdézett. Oda is járt. Legtöbbször vesztett. Úgyhogy anyagilag nem voltunk olyan nagyon jól. Abban az időben, amikor gimnazista voltam, kifelé azt játszották, hogy nagyon

gazdagok vagyunk, belül pedig szegények voltunk. Fenn az ernyő, nincsen kas. Ez jellemezte az egész családot. Szép lakásunk volt, de néha alig tudtuk a házbért kifizetni. A sarki fűszeresnél könyvre vásároltunk, és alig tudtuk kifizetni a havi számlát. De úgy nézett ki, mintha a főhadnagy úréknak jól menne. A házmester is úgy beszélt rólunk, hogy a főhadnagy úrék. Az egy státusz volt.

Amikor születtem, mert abban az időben nem kórházban születtek, a Szondy utca 93-ban laktunk, egész közel az Állatkerthez. Második elemista koromig ott laktunk. Ez volt a legszebb lakás. Négyszobás volt, összkomfortos, tolóajtó volt, ami akkor hallatlan dolog volt. Erkélyes, első emeleti. Ott már volt fräulein. A fräulein grazi volt. Ott nyaraltunk többször a Wörthi-tónál [Ausztria] nyáron. Akkor még, Hitler előtt Ausztriának nem ment olyan jól, ezek a kis osztrák lányok nem tudtak elhelyezkedni, és idejöttek Magyarországra. A cselédlány az lejjebb volt, a fräulein az magasabb dolog volt. De teljesen műveletlenek voltak, tudtak írni-olvasni, mást nem. De tudtak németül. Elegáns dolog volt nekik idejönni fräuleinnek. És a középosztályi családok el tudtak tartani egy cselédlányt és egy fräuleint.

Volt egy mindenés is. Az is ott lakott, annak volt egy cselédszobája. A gyerekszobában meg volt egy dívány, ott volt a fräulein. A cselédlány minden csinált. Anyám csak főzött, de úgy, hogy a cselédlány a keze alá dolgozott. A krumplit pucolta, a hagymát pucolta, mosogatott. Ha valami nehéz dolgot kellett hozni, akkor leszalajtotta, de a kényesebb dolgokat, a húsokat például, anyám vette. Délben leült a család ebédelni. A fräulein velünk ebédelt, a cseléd nem. A cseléd az felszolgált. Csöngettünk, behozta tálcán a dolgokat. Pénteken volt leves és tészta. Nem zsidó módon étkeztünk.

Amikor kicsik voltunk, az Állatkertbe volt bérletünk, és oda jártunk sétálni a fräuleinnal. Megreggeliztünk, anyám eldöntötte, hogy milyen ruhát vegyünk föl, és a fräuleinnal elmentünk az Állatkertbe. Abban az időben a Dózsa György útról [akkor: Aréna út] is volt bejárat. Délben hazamentünk az ebédre, amit a mindenés lány és anyám együtt készített el. De anyámnak sokszor programja volt, elment a barátnőivel, és akkor a lány fejezte be. Apám is megjött, együtt ebédeltünk. Németül beszéltünk, mert a fräulein, volt vagy húsz éves, nem tudott magyarul egy szót se, és nem illett magyarul beszélni. Az asztalnál az egész család németül beszélt. Majdnem anyanyelvem volt. Előbb tanultam meg németül, mint magyarul. Amíg iskolába nem mentem, majdnem jobban tudtam németül beszélni, mint magyarul. Azzal volt a bajom első elemiben, hogy magyarul kevésbé tudtam, mint németül.

A Szondy utcában laktunk, amikor beíratlak az első elemibe egy magániskolába. A Bajza utca sarkán volt a Dr. Málnai-féle nyilvános jogú elemi iskola, egy magániskola [Málnai Mihály (1860-?) tanár, pedagógiai író, 1886-tól 1920-ig tanár volt az izr. tanítóképző intézetben, majd 1920-27 között a Málnai-féle magán leánylíceum igazgatója. A líceum a Bajza utca 20. szám alatt volt, valószínűleg ennek megszűnése után nyílt meg a Málnai-féle nyilvános jogú elemi iskola. – A szerk.]. Volt egy hosszabb kihagyásom, amikor számárköhögésem volt. Akkor külön tanítottak otthon, hogy ne veszítsek évet. Az első két osztályt jártam itt. Utána elköltöztünk az Áldás utcába, és akkor az Áldás utcai elemibe kerültem.

A Málnai-féle iskolába inkább zsidó gyerekek jártak. Egy osztályba nyolcan jártunk, fiúk és lányok vegyesen, és ebből hat zsidó volt. Dél előtt oda jártam, délután elmentünk a fräuleinnel sétálni. Egyszer, nagyon jól emlékszem, második elemista voltam, az anyukám is odajött az Állatkertbe, félrevont, és azt mondta, hogy tudod, mi tulajdonképpen zsidók vagyunk. De nem tehetünk róla,

így mondta, ilyenek születtünk. Nem kell szégyellni. Mondtam magamban, miért kellene szégyellni, hát a legtöbb gyerek zsidó. Az osztályban is csak két keresztény van, aki keresztény hittanra jár, a többi mind zsidó. Nem foglalkoztam vele.

A harmadik elemiben, novemberben elköltöztünk a Rózsadombra. Akkor egy kicsit jobban ment a zálogház, és a szüleim egy előkelőbb környéket akartak. Az Áldás utcai elemiben aztán megfordult a helyzet: harmincan voltunk egy osztályban, és hat zsidó volt. Még a képen is meg tudom mutatni, kik voltak a zsidók, mert azokkal jártam együtt hittanra, a többiek a tiszéhez jártak. Én eleinte nem törődtem ezzel. A karácsonyt megtartottuk a keresztény fräuleinnal, de a Hanukát nem tartottuk. A zsidó hittanban tanultuk a Hanukát, de ez nekem olyan volt, mint a többi tantárgy.

Az Áldás utca 13-ba költöztünk, ami egy kétszintes villa volt. A tulajdonos lakott a földszinten, és az emeleti részt kiadta. Ez egy négy szoba, cselédszobás, összkomfortos lakás volt. Három évig béreltük. Akkor költöztünk el, amikor befejeztem a negyedik elemi, mert nem akartam keresztény gimnáziumba járni.

Ugyanis az Áldás utcai elemiben én zsidó hittanra jártam. Nem voltunk vallásosak, de muszáj volt megtanulni a főbb imákat. Ezeket latin betűkkel leírták a fräuleinnek, és úgy tanította meg nekem. Az egyik hittanóra után odajött hozzám egy tízéves, szőke copfos helyes kislány, és azt mondta, hogy én nem állok veled párba. Miért nem állsz velem párba? – kérdeztem. Azért nem állok veled párba, mert a tiszti azt mondta, hogy te ölted meg a Jézuskámat. Na már most, én azt sem tudtam, hogy mi az a Jézuska, mert otthon nem hallottam semmi Jézuskát, a hittanórán sem mondtak semmi Jézuskát, azt se tudtam, ki az. És akkor otthon mondtam, hogy nem akartak velem játszani, meg nem álltak velem párba, mert én megöltem a Jézuskájukat. Kérdeztem szüleimet, hogy miért csinálják ezt velem. Elmagyarázták, hogy azért, mert te zsidó vagy. Ez a baj veled. Befejeztem a negyedik elemi, és át kellett menni gimnáziumba, és akkor otthon törték a fejüket, hogy mit csináljanak velem, hogy melyik gimnáziumba írassanak be. Apám egy kijárós ember volt, az volt a mániája, hogy mindent kijárt. Mint katonatiszt, odament a Mária Terézia gimnáziumba, és fölvettek. Az Erzsébet Nőiskolába is felvettek. Akkor ezek voltak az elit gimnáziumok. És akkor én elkezdtem sírni.

Akkor kinyomozták a Zsidó Gimnáziumot, a Pesti Izraelita Hitközség nyolcosztályos leánygimnáziumát az Abonyi utcában. És véletlenül a Zsidó Gimnázium egyik tanára ott lakott az Áldás utcában, és az beszélt anyámmal, hogy sokkal jobb lenne, ha már elsőtől a Zsidó Gimnáziumba mennék. Ott a lányoknál nem veszik olyan szigorúan a vallást. Csak a fiúkkal törődtek. Abban az időben egy héten kétszer kellett hittanórát tartani. A zsidó gimnáziumban a lányoknak egy héten háromszor tartottak. A fiúknak minden nap. A fiúk voltak a zsidóknál fontosak, őket komolyan vették. Hát, ha egy héten kétszer helyett egy héten háromszor, ezt még ki lehetett bírni. Mi nem voltunk vallásosak, csak azért íratlak be a zsidó iskolába, hogy ne érezzem az antiszemitizmust. A nagyünnepeken, újévkor [Ros Hásáná] és a hosszúnappor [Jom Kipur] elmentünk templomba, ennyiből állt a zsidóságunk. Nem vezettünk kóser konyhát sem. Én tízóráira sonkás zsemlét vittem, nem bánták. A fél osztály azt vitt.

Az Áldás utcából átköltöztünk az Aréna út 15-be [ma Dózsa György út], hogy közelebb legyünk a gimnáziumhoz. Azt a mesét találtuk ki, hogy azért járatlak a Zsidó Gimnáziumba, mert közel volt. Az Abonyi utca és az Aréna út sarkán a 17 egy zsidó ház volt. Mellette volt a 15. Ez egy kisebb ház volt, akkor még nem volt ráépítve, és az keresztény ház volt. És mi a 15-be költöztünk. Itt három

szoba volt, összkomfort és cselédszoba. Az ebédlőben volt egy szép, rendes asztal és egy kis vitrin. A gyerekszobában volt iskolapad mind a kettőnknek. Volt egy hálószoba. Ide már nem jött a fräulein, csak a cseléd. Volt zongora is, és tanultam is zongorázni öt évig. A Zsidó Gimnáziumban volt zongoraoktatás. A negyedik elemiben kezdtem, és a negyedik gimnázium után abbahagytam. A húgom is tanult, és belőle balettmester lett. A zsidó gimnáziumban minden volt. Nem csak zongoratanítás, volt ott tánciskola is. Még ilyen nevelési tanácsadó is volt, ha kamaszkori problémák voltak [A fiúgimnáziumban hoztak létre Magyarországon először, az 1931/32-es tanévben nevelési tanácsadót Szeles Henrik tanár vezetésével, 1934/35-ben pedig a leánygimnáziumban is megalakult a nevelési tanácsadó Lévyné Freund Kata gyógypedagógiai tanárnő vezetésével. – A szerk.]. Azért azok ott nagyon ügyesen megcsinálták. Egy óriási hátránya volt, hogy vasárnap is kellett iskolába menni. Eleinte nem volt baj, de aztán amikor már harmadik-negyedik gimnazista lettem, és egyre jobban belementünk a fasiszmusba, akkor anyukám kezdte mondani, hogy úgy jöjjenek haza, hogy ne látszódjon az iskolatászkám. Akkor nem olyan hátitáska volt, hanem aktatáska, azt a hónom alá szorítottam, de minden lakó tudta, hogy hova járok. Akkor már kezdték titkolni. De közben már a felső gimnáziumba jártam, és kezdtem újságot olvasni. 1938-ban, amikor megjelent az első zsidótörvény [lásd: zsidótörvények Magyarországon], az újságokban benne volt személyenként, hogy a parlamentben ki szólalt fel, és mit mondott.

Az elsőtől a hetedik gimnáziumig jártam a zsidó gimnáziumba. Hét évig csupa zsidó lány között voltam, és nem éreztem semmiféle antiszemitizmust. Az a zsidó gimnázium az egy olyan mentstér volt ott akkor. Ugyanúgy játszottunk, veszekedtünk, ugyanolyan kamaszkori élményeink voltak: színházat játszottunk Purimkor, ugyanúgy nyaralni vittek bennünket, ugyanolyan élményeink voltak, mint a többi keresztény lánynak. De azután jöttek a zsidótörvények.

Amíg kisebbek voltunk, az volt a családi program, hogy hétvégén elmentünk az Angolparkba [ma Vidám Park]. Bérletünk volt. Az apám mindenhol engedélyt szerzett. Az Angolparkba bérletet szerzett ingyen mint nyugalmazott katonatiszt, az Állatkertbe is bérletünk volt. Ingyen szerezte meg mint katonatiszt, aki a trianoni békeszerződés miatt szenved. Az ilyeneknek mindent megadtak. Ez olyan volt, mint Kádár alatt a Szocialista Hazáért érdemérem: ha a gyerek kettesre érettségizett, akkor is felvették az egyetemre. Az Angolparkban megmutatta a katonatiszti igazolványát, és mindenre felülhettünk ingyen. Ez sokszor volt vasárnapi program. Később mentünk színházba is. Már nagylány voltam, ment a Fekete Péter a Vígszínházban, ott is kapott a családom ingyenjegyet [1943-ban mutatták be a Vígszínházban Zágon István és Somogyi Gyula darabját, melyhez Eisemann Mihály írt zenét. – A szerk.]. Apámnak tetszett, hogy mindent el tud intézni. Ahol ki volt írva, hogy tilos a bemenet, oda ő bement, és elintézte. Elővette a katonatiszti igazolványát, és elintézte. Ez az 1940-es években aztán megszűnt.

Nyaralni eleinte a Wörthi-tóhoz jártunk, később csak Csillaghegyre vagy a Rómaira. Ott is tele volt zsidókkal. Kivettünk egy házat hat hétre. Mindig hat hetet nyaraltunk. Akkor már volt HÉV, úgy hívták, hogy vicinális, és apám sokszor bement a városba valamit elintézni. Ez is úgy volt, hogy Csillaghegyen nyaraltunk, de igazából nem voltunk gazdagok. Volt egy fürdőruhánk és egy kimenőruhánk. De megjátszottuk, hogy nagyon gazdagok vagyunk. Ha nem volt pénzünk nyaralásra, akkor anyám mindig kitalált valamit. A zsidók nagyon leleményesek voltak. Amikor tizenkét éves voltam, kitalálta, hogy visz egy másik tizenkét éves kislányt, azzal a címmel, hogy nekem társaságom legyen. Azok gazdagok voltak, fizettek, és azon a pénzen nyaraltunk mindnyájan, még a mindenes is jött velünk. Már az Aréna úton laktunk, én tíz éves lehettem,

amikor azt találta ki, hogy a cselédszobát kiadta egy tállyai fiatalembernek ingyen, akinek télen itt üzleti ügyei voltak, azzal, hogy nyáron az egész család Tállyán nyaralhat. Fräulein akkor már nem volt, a cseléd pedig ilyenkor a konyhában aludt egy kinyitható ágyon. Aztán nyáron az egész család Tállyára költözött hat hétre.

Úszni Csillaghegyen tanultam meg nyolcéves koromban. Egy rövid ideig lógtam az úszómester kötélén, aztán úszógumi. Anyám is úszott, apám is úszott, Rómaifürdőre is jártunk.

A ruházkodással nem volt gondunk. Volt egy csíkos egyenruhánk és egy ünneplőnk.

Ami a társasági életet illeti, jöttek néha rokonok, anyám testvére, néha feljöttek apám testvérei, akik Erdélyben laktak, és akkor ott laktak nálunk. Anyámnak volt egy barátnője. Az is ott nyaralt, ahol mi. Anyám társasága és apám társasága nagyjából külön volt. Apám társasága főleg zsidókból állt. A Bucsinszky kávéházba csupa ilyen járt, akikkel kis üzleteket csinált, vettek, eladtak [A Wesselényi utca és a Körút sarkán volt a Bucsinszky kávéház (Erzsébet krt. 30.), az 1930-ban megszűnt Angol kávéház helyén. Nagy Lajos 1936-ban megjelent „Budapest nagykávéház” című könyvének „modellje” ún. "művész kávéház" volt, főként a művészvilág képviselői látogatták. A háború után élelmiszerbolt lett a helyén. – A szerk.]. Meg más kávéházakba is járt. Apám baráti társaságában főleg kereskedők voltak. A barátai is ilyen lógósak voltak. Kisebb üzleteket csináltak, tőzsdére jártak, hol nyertek, hol vesztek.

De járt a frontharcosokhoz is. Zsidókhöz is járt, és a frontharcosokhoz is. Az anyukám bridzselt, de csak zsidó asszonyokkal. Egymás lakására jártak. Miután én tízéves koromban az Abonyi utcai Zsidó Gimnáziumba kerültem, nekem is csak zsidó barátnőim voltak. Egyszer tizenhat éves koromban apám elvitt a pártja táncestélyére, ott voltak keresztények is. Amikor a nagyünnepek voltak, újév és húsvét, akkor volt a zsidó templomba jegyünk. Akkor apám fölvette a sábeszdeklit. Apám nem tért ki soha. Csak egyszer azt hazudta, hogy keresztény, egyszer meg megmondta, hogy zsidó. Hol keresztény volt, hol zsidó, attól függően, milyen társaságba ment. Nagyon jól tudott zsidó imádságokat, még imádkozott is velünk, tanította a héber betűket, és ha kellett, akkor meg katonatiszt volt. Abban az időben az emberek kétszínűek voltak, persze most is kétszínűek. Ilyen mindig volt.

Ezeket a barátait, akikkel a kávéházban, tőzsdén, bajtársi összejöveteleken találkozott, haza nemigen hozta. Nem volt olyan testi-lelki jó barát, hogy örökké. Három-négy hónapig jóban voltak, aztán kész. A zálogházi társa, Lazarovics néha odajött családotól. Ha valami közös program volt, vagy színházba mentek, akkor mi a fräuleinnal otthon maradtunk. Anyám szeretett színházba járni. Havonta egyszer-kétszer mentek színházba.

A gyerekszobában volt egy gyerekkönyvszekrény, és volt egy falipolc is könyvekkel. De a legtöbb könyv csak dísz volt, nem nagyon olvasták. Újságot olvastak vagy hetilapot. A „Pesti Napló”, „Az Est”, a „Magyarország”, ezek jártak nekünk [Az ún. Est-lapokról van szó, lásd: Az EST-konszern lapjai. – A szerk.]. Karácsonykor megkaptuk az Est Hármaskönyvét [Az 1923–1938 között évente megjelenő, egy-, két- vagy háromkötetes Hármaskönyv alcíme ez volt: „lexikon az Újságolvasó számára”. Hasznos és aktuális tudnivalók mellett a kor jelentős íróinak, költőinek és más művészeinek (pl. Bartók vagy a „Nyugat” alkotói köre) írásait közölte. Az Est lapok előfizetői ajándékba kapták. – A szerk.]. Apám Jókait olvasott még. És engem olvastatott. A Zsidó Gimnázium kívánta is. A gyerekszobában lévő kis könyvtár nem csak dísznek volt ott. Azok ifjúsági

könyvek voltak. Tutsek Anna, ezek a lányregények, azokat faltam [Tutsek Anna (1865–1944): 1894-től a „Magyar Leányok” c. képes hetilap szerkesztője. Különösen a női olvasóközönség polgári rétegeiben voltak olvasottak erkölcsjavító célzattal írt konzervatív szemléletű írásai (Viola története /regény/, Cilike /regénysorozat/ 1904–14). – A szerk.]. És azt nagyon akarta, hogy olvassak. És vásárolt is könyveket. Nem olyan sokat, mint manapság, de a gyerekszobában olyan húsz-harminc könyvünk volt. Amikor pedig felsős gimnazista voltam, akkor már lehetett olyan ötven-hatvan könyvünk. Akkor már olvastunk Jókait, Victor Hugót. Ezenkívül volt az „Én Újságom” [„Az Én Újságom” tekinthető az első irodalmi értékű magyar gyermeklapnak (Móra Ferenc is sokszor publikált benne), Benedek Elek és Pósa Lajos indította 1889-ben. 55 éven át jelent meg, egészen 1944-ig. Benedek Elek kiválása után Pósa szerkesztette a lapot, majd halála után, 1914–1936 között Gaál Mózes. – A szerk.] meg ezek a gyereklapok.

Apám az újság-előfizetést is linkül csinálta. Bement mint katonatiszt, hogy meg szeretné ismerni az újságot. És akkor negyedévig ingyen járt a lap. Ő azt mondta magáról, hogy székel góbé, énszerintem inkább ravasz zsidó volt. De elegánsabb volt azt mondani, hogy székel góbé, mint hogy trükkös zsidó. Azt már fiatal korában megtanulta, hogy ügyeskedni kell. Többnyire civilben járt, de ha fényképezkedett, akkor felvette a katonaruháját. Meg ha valamit el kellett intézni. Engem például a Zsidó Gimnáziumba úgy íratott be, hogy felvette a katonatiszti ruhát, és a zsidók hasra estek, hogy egy katonatiszt ide akarja járatni a lányát. Nehezen lehetett bejutni, de pillanatok alatt elintézte. Négy gimnáziumba fölvetetett. Ha valami akart csinálni, akkor fölvette az egyenruhát. Ha nem akart semmit csinálni, csak a kávéházban ült, akkor rendes ruhában volt. Ha útlevelet kellett intézni, akkor katonatiszti ruhában ment.

Amikor hetedikes gimnazista voltam, a szüleim féltettek, hogy egzisztenciális problémáim lesznek, mivelhogy a Pesti Izraelita Hitközség Leánygimnáziumába járok. Az eszükbe sem jutott, hogy az életünket kellene félni, de hát a jövőbe nem láttunk. Egzisztenciálisan féltünk. Volt egy testvérem is, őt is féltették, hogy mi lesz vele. Ezért hetedik után kivettek a gimnáziumból, és áttettek a Zrínyi Ilona állami leánygimnáziumba [A Zrínyi Ilona leánygimnázium nem állami, hanem községi iskola volt. – A szerk.]. Az iskola a Práter utcában volt, oda vettek föl a nyolcadik kerületben a legkönyebben. Nem volt olyan elegáns iskola, mint a Veres Pálné vagy a Mária Terézia, de oda már nem vettek volna föl. Itt jártam a nyolcadik osztályt. Arra gondoltuk, hogy így nem zsidó érettségi bizonyítványt kapok. Különbözeti vizsgát kellett tennem, és a nyolcadikat már a Zrínyi Ilona leánygimnáziumban jártam. A sors fintora, hogy amikor megkaptam az érettségi bizonyítványomat, az volt benne, hogy Ács Éva Magdolna elsőtől a hetedik osztályt a Pesti Izraelita Hitközség Leánygimnáziumában, nyolcadikat a Zrínyi Ilona leánygimnáziumban járta. Azt hittem, hogy a Zrínyi Ilona leánygimnáziumból kapok egy „tisza” bizonyítványt. Ez nem volt vicc, ekkor már antiszemitizmus volt. Annyira megijedtem, hogy nem ilyen bizonyítványt kaptam, hogy kitéptem a bizonyítvány anyakönyvi részét. A bizonyítványt nem mertem senkinek megmutatni. Később, a Rákosi-időkben, mikor az OTP-nél dolgoztam, kérték az érettségi bizonyítványt, és azt mondtam, hogy nincs. Erre azt mondták, hogy érettségizzek le még egyszer, ők segítenek. Hát én akkor nem akartam még egyszer érettségizni. Kértem egy másolatot a bizonyítványról, és gondoltam, abban nem lesz benne a vallás. Nem is volt benne a vallás, mert az már a Rákosi-korszakban volt, de benne volt, hogy a Pesti Izraelita Hitközség Leánygimnáziuma. Félttem, hogy ebből bajom lehet, ezért zárt borítékban adtam le a bizonyítványt a főnökömnek. Gondoltam, lesz, ami lesz. Másnap odajött hozzám, hogy hát „Éva, maga is?” Ő is. Úgyhogy nem lett belőle aztán

semmi baj.

Amikor 1938-ban jött az első zsidótörvény, akkor apám még jobban elővette a Károly keresztet. Ezenkívül voltak ellenforradalmi érdemei a miatt a romániai összeesküvés miatt. Nem láttunk a jövőbe, azt hittük, hogy ezzel a főhadnagysággal meg tudunk menekülni a kellemetlen dolgoktól. Aztán 1939-ben, a második zsidótörvény után kiderült, hogy ez a katonatisztség nem elég, és akkor ajánlottak neki egy antedatált keresztlevelet meg házasságlevelet egy református paptól. Ez a református pap egy bizonyos Bogdán Ernő volt, Kispest Wekerle-telepén, aki pénzért és festményekért adott antedatált keresztlevelet. Nem volt elég pénzünk, festményeket adtunk. Nagyon szép festményeink voltak, még a zálogházas korszakból. Tulajdonképpen ez mentett meg bennünket. Bogdán Ernő visszalapozott 1923-ra, ott volt egy üres hely, és beírt engem VGS-tintával, hogy régi beírásnak látszódjon. Eleinte pénzért vagy festményekért adta az igazolásokat, és akkor bukott le, amikor ingyen adta. Az újságból tudtuk meg. Hogy mi lett vele, nem tudom. Azért választottuk a református vallást és nem a katolikust, mert nem kellett keresztet vetni, és nem kellett térdelni. Apám, annak dacára, hogy még semmi hivatalos papírja a kitérésről nem volt, reformátusnak írta be magát mindenhova.

Szóval megvolt a keresztlevelem, mintha 1923-ban reformátusként születtem volna. Ettől aztán mindenféle bonyodalom támadt. Ezt az antedatált keresztiséget át kellett vezetni az anyakönyvi hivatalban az ő házasságlevelükön és az én születési anyakönyvemen. Ők a hatodik kerületben házasodtak, és ott egy rendes ember volt, át is vezette. Én a hetedik kerületben születtem, ott viszont egy vitéz-nem-tudom-kicsoda volt az anyakönyvvezető, és nem volt hajlandó átvezetni. Hát nem volt hülye, tudta, hogy ez egy link dolog. Közben engem kivettek a Zsidó Gimnáziumból, mert református lány nem járhatott oda, és az egész család felborult barátilag. Itt voltak a zsidó barátok, a zsidó bridzspartnerek, a zsidó kávéház, a zsidó gimnáziumi barátnők, és itt álltunk egyedül. Mert abban az időben a zsidók megtagadták azokat, akik hirtelen ilyen nagy keresztények lettek. A keresztények pedig nem fogadtak be, mert nekik meg bűdös zsidók voltunk. Én akkor tizenhét éves kamaszlány voltam, engem nagyon megviselt. Teljesen társaság nélkül maradtam. Én a hét év zsidó gimnázium alatt kaptam egy kis fertőzést zsidóságból. Hogy hosszúnakpor nem volt szabad enni, és én már nagylány vagyok, nem csak délig kell böjtölnöm, böjtölhetek egész nap. Így írtattak be a Zrínyi Ilona gimnáziumba azzal, hogy születésem óta református vagyok. A keresztlevelemmel írtattak be, azt is elfogadták. Református hittanra kellett mennem, de semmit nem tudtam se Jézus Krisztusról, se másról, és nagyon szégyelltem. Nagyon rossz néven vettem az egészet, kamasz fejjel úgy gondoltam, hogy a szüleim csalók, hamisítók, pedig a fasiszta törvények kényszerítették őket.

Decemberben behívtak az igazgatói irodába, hogy nem elég a keresztlevél, a születési bizonyítványomat is hozzam be, mert különben nem tudok leérettségizni. Akkor rájöttek, hogy ez a kereszténység nem is igazi, áttettek a zsidó hittanra. A lányok meg csúfoltak. Abban az időben nem úgy volt, mint most, hogy nem számít. Ez volt a fő szempont.

Közben egyre romlott a helyzet, és a katonatiszti védettségről egyre jobban áttértünk az egyházi védelemre, a református egyházra. Anyám minden reggel 6-tól 7-ig járt valami hajnali istentiszteletre, hogy bizonyítsa, hogy ő milyen nagy református. De ezt csak ő csinálta, mert mi nem csináltunk semmit. Egyre jobban belegabalyodott ebbe a református egyházba, hogy ő igenis keresztény. Mert most már életről-halálról volt szó. Egész keresztények lettünk, anélkül, hogy

áttértünk volna, mert nem is tértünk át soha.

A szüleimmel ugyanaz volt a helyzet, mint velem. Anyám barátai nem barátkoztak vele tovább, mert keresztény lett, a keresztények pedig nem fogadták be. És akkor anyám elment a Vilma királynő fasorban levő református templomba, és ott elmondta egy papnak, hogy neki az a problémája, hogy zsidónak született, de már régen áttért – nem mondta az antedatálást –, és keresztény érzelmű, református. Zsidó származású, de lelkében református, segítsen neki. Egy nagyon rendes, Dobos Károly nevezetű pap volt, aki azt mondta, hogy milyen érdekes, tegnapelőtt volt itt egy férfi, Pór Jenő malomigazgató, aki ugyanilyen problémával jött. Ez a Pór Jenő lett később az apósom. A Budapesti Gőzmalom [Első Budapesti Gőzmalom RT., al. 1838] igazgatója volt, gazdag ember. Zsidónak született, de 1919-ben áttért szabályosan, nem úgy, mint mi, antedatálva. Az eredeti neve Politzer volt, ebből lett Pór. 1940-ben kapott is egy tanúsítványt arról, hogy nem számít zsidónak. Hívó református lett. Ő is szeretett volna valami társaságot kialakítani. Úgyhogy a lelkész összehozta anyámat és Pór Jenő malomigazgatót, akik ketten, Dobos Károly fasori református lelkész égiske alatt alapítottak egy „Jó Pásztor” nevű bizottságot. Ők nem alapíthattak ilyet, ezért többször felvetették Dobos Károlynak, aki végül megszerezte hozzá az egyháza támogatását. A Jó Pásztor nevet a református egyház találta ki [A Jó Pásztor Bizottságot – legalábbis a föllelhető dokumentumok szerint – a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje alapította 1942. október 20-án Muraközy Gyula konventi missziói lelkész elnöklete és Éliás József igazgató-lelkészsége alatt. Eredeti célja a zsidóságból áttért református egyháztagsok lelkipásztora és az arra rászorulóknak szociális és karitatív gondozása volt. Később az evangélikusok is képviselték magukat a bizottságban Sztehlo Gábor személyében, és együttműködött a bizottsággal a Cavallier József vezette katolikus Szent Kereszt Egyesület is. – A szerk.]. Ez a bizottság a református hitre áttért munkaszolgálatosokat szándékozott segíteni. Voltak olyan munkaszolgálatosok, akik nagyon szegények voltak, se pokrócuk, se rendes ruhájuk nem volt. És mi gyűjtöttünk ruhára meg mindenre. Akkor anyám azt mondta, hogy én már nagylány vagyok, lassan leérettségizek, segítsék az adminisztrációban. Pór Jenő meg megkérte a fiát, Endrét, hogy ő is segítsen az adminisztrációban, amikor éppen otthon van a munkaszolgálatból. Pesten volt munkaszolgálatos. Akkor barátkoztam össze a férjemmel, és így lett ebből házasság. Ez érdekes eset, ahogy összekerültünk a Pór családdal. Ők jómódúak voltak, a Belvárosban laktak, a férjem a Berzsényi gimnáziumba járt iskolába. 1914-ben, amikor született, még izraelita, megvan a születési bizonyítványa. De mivel 1919-ben szabályosan áttértek reformátusnak, mire iskolába került, már református volt, akinek megvannak a papírjai. Nem voltak vallásosak, de református hittanra járt. Ha nincs ez zsidó-keresztény bizottság, mi sem jövünk össze soha.

A Jó Pásztor Bizottság nem zsidókat, hanem áttért református zsidókat támogatott. Anyám az Aréna úti remek háromszobás lakásunk egyik szobáját kijelölte a Jó Pásztor Bizottságnak. Járt nálunk egy Bereczky Albert nevű pap, a Pozsonyi úti református templom lelkésze, volt ott Dobos Károly a fasori egyházból, aztán Éliás József, akinek a szülei zsidók voltak, és ő református pap lett, meg egy Haypál Béla nevű református pap, aki a Szilágyi Erzsébet téren volt lelkész [Haypál Béla (1899–1988) – református lelkész, esperes, 1926–1968 között a Budapest-Budai egyházközség lelkipásztora volt. – A szerk.]. Ez a négy-öt jobb érzelmű pap támogatta a zsidó származású református munkaszolgálatosokat. Nagyon sokat csináltak, amíg a Jó Pásztor Bizottság 1944-ben meg nem szűnt. Később már senki sem merte vállalni. Egyedül ez az Éliás József nevű lelkész nem félt, és mindenhova elment. Amikor a Dunába lőtték az embereket, elment Ravasz Lászlóhoz, hogy

csináljon vasárnap valami szózatot, valami kinyilatkoztatást, hogy ne lőddözzék a hithű reformátusokat a Dunába. Éliás egy másik pappal szövetkezve rengeteget embert mentett meg. A háború után Debrecenbe helyezték át, és körülbelül tizenöt éve halt meg. Egyszer írt nekem egy szép levelet, hogy nem fogja elfelejteni ezeket az időköt [A Jó Pásztor Bizottság nem szűnt meg 1944-ben, Éliás József pedig 1995-ben halt meg. Lásd még a szócikket. – A szerk.].

Közben 1941-ben leérettségiztem, mit lehet velem csinálni? Akkor jött az érdekes eset, anyám szerzett nekem egy állást, elkerültem tisztviselőnek a Vető Sándor Fémárugyárba. Közel is volt a Dózsa György úthoz, ott volt a MABI-val szemben, a Péterfy Sándor utca sarkán. Azt mondtam, hogy elvesztettem az érettségi bizonyítványomat, de itt elfogadták a keresztleveletem. Nagyon nagy dolog volt. Mert az összes zsidó gimnáziumbeli barátaim varrni tanultak, fehérnemű varrást, a fiúk asztalosságot meg ilyenek. Nagy dolog volt egy tisztviselői állást kapni. Először nyolcvan pengő fizetést kaptam, aztán százhuszat. Nagyon meg voltak velelem elégedve. Innen 1944 áprilisában kiléptem, mert féltem. Ugyanis már kellett a sárga csillagot viselni, itt meg úgy tudták, hogy református vagyok. A legegyszerűbb volt, hogy kilépek. Utána mindjárt jött a házasságom, 1944 májusában, egy hónapra rá. Akkor lettem Pórné. A férjem pünkösdkor kapott három nap szabadságot. Erre a három napra megcsináltuk az esküvőt. A Csengery utcában volt akkor az előljáróság. Abban az időben egy olyan pletyka terjedt el, hogy aki férjes asszony, azt nem fogják elvinni, csak a lányokat viszik.

Ez a Jó Pásztor Albizottság szépen kitartott 1944. március 19-ig. 1944. március tizenkilencedike után már nem volt kecmec. Az, hogy ő 1919-ben tért át, én meg antedatálva tértem át, meg hogy ki milyen gimnáziumban érettségizett, és hogy van tanúsítványa arról, hogy nem minősül zsidónak, ez mind nem számított már. A férjem fehér karszalagos munkaszolgálatos volt. Az nagyon nagy dolog volt, mert a sárga karszalagos az бүдös zsidó, a fehér karszalagos csak félбүдös. Amikor én hozzámentem, akkor Budapesten volt, és a Várkertészetben dolgozott. De ez csak egy vagy két hónapig tartott, mert júniusban már a Kárpátokban volt a front, és oda vitték. Beregszászon volt, amikor a lába rettenetesen megdagadt, és nem tudott továbbmenni a századdal. Otthagyták a kórházban. Három nap múlva, amikor egy kicsit lelohadt a lába, kirúgták. Amikor kijött a kórházból, Beregszászon az oroszokat találta. Átment Romániába, és Aradon keresztül 1945. január 30-án Budapestre érkezett. Szerzett valahogy egy antifasiszta igazolást. Még aznap, amikor megérkezett, Zuglóból átmentünk a Vörösmarty utcába, és háromszor állítottak meg, hogy malenkij robotra vigyék, és mind a háromszor elővette ezt az orosz nyelvű papírt, és elengedték. Pedig ő nem is volt egy ügyes típus, mint az apám. Ő egy jól nevelt úrigyerek volt, akit nagyon szerettem.

De tulajdonképpen mi is jól megúsztuk. Apám nagyon büszke volt arra, hogy ő főhadnagy. Hogy magyar királyi főhadnagy. Mindenhol Ács Sándor nyugalmazott főhadnagyként írta alá magát. A házukban, az Aréna út 15. alatt nagy táblával ki volt írva, hogy Ács Sándor főhadnagy, és amikor a ház mesterné azt mondta, hogy ott fönn a főhadnagy úrék laknak, oda rendőrök vagy nyilasok föl se jöttek. Még 1944-ben sem, nemhogy előtte. Pedig zsidó gimnáziumba jártam, az egész ház tudta, hogy vasárnaponként iskolatáskával megyek haza. A ház mester rendes ember volt, a ház többi lakója meg úgy tett, mintha hülyék lennének. Nem mondták. Nem voltak se mellettünk, se ellenünk. Nem jelentettek föl. Egyetlen pozitívum amit csináltak, hogy nem jelentettek föl.

Anyám nem engedett csillagot viselni. Ő úgy tartotta, hogy ezek a törvények egy katonatiszt családjára nem vonatkoznak. És az anyám úgy viselkedett egész idő alatt, hogy semmit nem

tartott be, és amennyire lehetett, nem engedett minket se betartani. Nagyon erős asszony volt.

1944. március 18-án, szombat este a Broadway moziba mentünk a leendő férjemmel [A Broadway mozi 1938-ban nyílt meg (Domány Ferenc tervezte), a háború alatt a Barlang Mozgó működött itt, majd 1945–1957 között az Ady mozi, 1957–1989 között pedig a Filmtudományi Intézet Filmmúzeuma. 1989-ben a Filmmúzeum bezárt, majd a helyén nyílt mozit ismét Broadway-nak kereszteltek el. Ma a Belvárosi Színház működik itt. – A szerk.]. Ebbe a moziba elengedtek, mert tulajdonképpen légópince is volt. Le kellett menni. Este tízkor kijöttünk a moziból, és rengeteg német tankot láttunk, tele volt velük a Dohány utca. Azt hittük, hogy valami miatt elakadtak, mert már hozzá voltunk szokva, 1944 januárjában, februárjában is sokszor lehetett német tankokat látni az utcán. Fiatal lány voltam, rá se hederítettem, legfeljebb azt néztem, hogy csinos fiú ül-e rajta vagy nem. Mást nem néztem. Vasárnapra megbeszéltünk egy kirándulást a Hűvösvölgybe. Vasárnap délelőtt tíz órakor telefonált Erzsi nagynéném, hogy ne menjetek sehova, bejöttek a németek. Rettentő nagy kétségbeesés volt a családban, de engem, aki akkor tizenkilenc éves voltam, olyan rettenetesen nem izgatott. A legjobban az izgatott, hogy elmarad a kirándulás. A szüleink közölték, hogy nem mentek sehova, mindenki itthon marad. Másnap az újságokban leírták, hogy a zsidóknak nem szabad cselédlányt tartani, és nem lehet telefonjuk. Hát ezért voltak ezek a felnőttek ennyire kétségbeesve, gondoltam magamban. Legfeljebb nem lesz cselédlányunk, és nem lesz telefonunk. Ettől még tudunk élni, ettől még kirándulni is elmehettem volna. Csak ennyi volt a másnapi újságban, ami nekünk járt, a „Pesti Napló” járt. Akkor még nem volt betiltva. Három nap múlva már betiltották. De hétfőn még megjelent [Más napilapról lehet szó, a „Pesti Napló” ugyanis 1939-ben megszűnt. Lásd: Az EST-konzern lapjai. – A szerk.]. Aztán borzalmas gyorsasággal jött minden. Hirtelen rájöttem, hogy a felnőtteknek igazuk van, ez borzalmas. Hétfőn a leendő apósom még bement a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba, hogy mi legyen a széfjében lévő dolgokkal. Azt tanácsolták neki, hogy hagyjon ott mindent, mert a Vörösmarty utcai házmaster nyilas, a hűvösvölgyi kertész nyilas (aztán kommunista lett), ha ott elássa, az se jó, a legjobb hely a bank. A keddi újságban, március 21-én pedig már benne volt, hogy az összes zsidó széfet letiltották. Soha többet nem látott viszont semmit. Nagyon hamar, már április negyedikén megvoltak a zsidó házak. A Wesselényi utca 75. is zsidó ház lett.

Anyám viselkedett a legjobban, ahogy mai szemmel mondom, hogy 1944-ben viselkedni kellett. Nem úgy, ahogy a Zsidó Tanács mondta. Mert a Zsidó Tanács folyton azt mondta, hogy mindent be kell tartani, akkor nem lesz semmi baj. Jó gyerekek kell lenni. Anyám meg azt mondta, hogy nem. Mi katonatiszti és keresztény család vagyunk, keresztény papírunk van, mi nem is vagyunk zsidók. Nem szabad felvenni a sárga csillagot. De a Wesselényi utca 75. zsidó ház [lásd: csillagos házak] lett, és ott maradt a nagymama, Fóti László, a felesége és a két gyerek [az interjúalany nagynénjéről és családjáról van szó]. A nagyobbik gyereket, aki csak egy évvel volt nálam fiatalabb, de már tizennyolc éves lett, azt behívták. Volt egy plakát, hogy tizennyolctól hatvanig mindenkinek be kell menni. Jászberénybe kellett bevonulnia, és Borba [lásd: bori rézbányák] vitték [Valószínűleg még korábban vonult be az idősebbik unokatestvére: Jászberényből 1943 nyarán irányították Borba a 801. számú, a „Jehova Isten Tanúi” szektából alakított különleges munkaszolgálatos század tagjait (Randolph L. Braham: A magyar Holocaust, Budapest, Gondolat/Wilmington, Blackburn International Inc., é. n. /1988/, I. kötet, 271. oldal), ezek szerint azonban nem csak őket, hanem az itt állomásozó zsidó munkaszolgálatosokat vagy egy részüket is. – A szerk.]. A másik fiú az kicsi volt, az ott maradt. Rettentően odavolt a család, főleg a nagymama.

Ezt a nagyfiút, a Tomit a nagymama nevelte, mert a Koh-i-noor cipőpasztagyárban minden családtag dolgozott, nem volt idő.

Amikor még félni kellett a deportálástól, a Lakatos-kormány előtt, a nagymama, Fóti László, Bözsi nagynéném és a kisebbik gyerek odajött hozzánk az Aréna út 15-be, mert anyám azt mondta, hogy az egy biztos hely. Akkor a nagymamának még semmi baja nem volt. Itt tudta meg, hogy a kedvenc unokáját deportálták [A németek 1944. szeptember közepén döntöttek Bor és környéke kiűritéséről. Az evakuált zsidók két csoportban (szeptember 17-én és 19-én) indult el Borból. Embertelen körülmények között hajtották őket Szentkirályszabadjára, sokan elpusztultak a gyalgút során, sok száz embert pedig legyilkoltak. Az életben maradottakat végül Németországba, a flossenburgi, a sachsenhauseni, az oranienburgi, ill. a buchenwaldi koncentrációs táborba deportálták. – A szerk.], és akkor teljesen összeomlott, és megbetegedett. A végén jött ki orvos, és mondták, hogy rákos. Hát lehet, hogy megvolt már a méhrákja, de ezek az események kihozták.

Közben jött október 15-én a proklamáció [lásd: Horthy-proklamáció], a nagy öröm, hogy le lehet venni a csillagot. Kívülről tudtuk a proklamációt, mert folyton hallgattuk a rádiót. Egy csomószor bemondta. Akkor Fótiék a nagymamával visszamentek a Wesselényi utcába. Aztán jött az újabb fordulat. Október 18-án vitték el a zsidókat az Aréna út 17-ből. Az ablakból láttam. És akkor anyukám elhatározta, hogy nem hagyja ott őket a Wesselényi utca 75-ben. Én néztem ki a legkevésbé zsidónak. A testvérem még kislány volt, és hosszú volt az orra. Engem vitt el, hogy elhozzuk a Fóti családot. A nagymama haldoklott. Feküdt, zihálva lélegzett, és nem volt magánál. Mivel gazdagok voltak, keresztény ápolónőt fogadtak mellé. Mi nem voltunk jómódúak, nem volt ennivaló, ők pedig tele voltak konzervekkel. Fótiék elindultak az Aréna útra, mi pedig anyámmal két nagy bőröndöt teleraktunk mindenféle ennivalóval, miközben a nagymama haldokolt a keresztény ápolónővel, aki ott ült mellette, és néha vizes ruhával törölgette, mert orvosság nem volt. Ez a rettentő kép máig él bennem: a nagymama haldoklik, anyukám és én pedig csomagolunk. A nagymama ott halt meg a Wesselényi utcában. Azt se tudjuk hogyan, mert amikor otthagytuk, akkor még haldoklott, de már nem volt magánál. Pedig anyám úgy odavolt a mamáért mindig. Megcsókolta, és otthagyta haldokolni. Nagyanyám természetes halállal halt meg, de úgy gondolom, mégis a fasiszmus áldozata.

Aztán anyám, mintha őskeresztény lett volna, úgy ment a két bőrönddel az Aréna út felé gyalog. A Bethlen téren megálltunk pihenni, és az anyám megszólított egy tizennyolc éves forma nyilas fiút nagy nyilas karszalaggal. Nem segítenél vinni ezeket a koffereket? Én olyan rémült voltam, úgy meg voltam ijedve, hogy leszólít egy nyilast koffereket vinni. Elmentünk az Aréna útig, egyszer csak a nyilas fiú leteszi, és azt kérdezi: csak nem zsidó vagyon van ebben? Azt mondja az anyám: mit gondol, akkor magát hívtam volna? Erre: jaj, igaz. Később mondtam anyámnak, hogy miért kellett ezt csinálni, én is tudtam volna vinni a koffert. Azt mondta, hogyha egy nyilaskeresztessel megyünk végig, akkor senki nem igazoltat. Azért beszélek folyton az anyámról, mert apám közben többször agyvérzést kapott, beteg volt. És 1949-ben meg is halt.

Anyám semmit nem csinált, ami elő volt írva. Én el akartam menni a KISOK-pályára, amikor volt ez a behívó. Egyszer voltunk az iskolával a KISOK-pályán, és milyen jó volt. Legalább találkozom a régi lányokkal. Nem engedett a KISOK-pályára. Sehová. Te nem! Akármilyen plakát van, semmi nem érdekes. Úgy viselkedett, ahogy mai szemmel kellett volna.

Anyám mint főhadnagy felesége, rengeteg zsidót mentett. Ott volt nekünk egy hámszobás lakásunk plusz cselédszoba. És aki egy-egy éjszaka nem tudott hol lenni, az mind kapott helyet nálunk. Az ottani kis krejcliben legalább nyolc-tíz ember tudhatott egy-egy éjszakát eltölteni. Így megbújt nálunk egy Dückstein [Zoltán] nevű tornatanár a zsidó gimnáziumból. Meg volt egy Perényi nevű tanár, aki szintén a fiúknál tanított [Perényi Tivadar, szintén tornatanár]. Meg akik csak egy-egy éjszakára akartak ott lenni, akkor vagy a cselédszobában, vagy a szobában valahol mindig kaptak helyet. Anyám úgy halt meg, hogy soha egy fillér kártérítést nem kapott, noha ő rengeteget embert megmentett. Az anyám testvére, aki a Wesselényi utcában lakott és annak az egész családja ott bujkált nálunk, mint erdélyi menekültek. A ház mesterné tudta, hogy nem erdélyi menekültek voltak. Anyám főleg a családot mentette meg a baráti kört. De Éliás a másik pappal összeállva nagyon sok embert mentett meg. Próbált Ravasz püspöknél is eljárni a zsidók megmentése érdekében, de a Ravasz nem volt hajlandó vasárnap prédikálni a zsidók érdekében, ahogy a katolikus Serédi sem [lásd: keresztény egyházi vezetők a vészorszakban]. Ha csak annyit tettek volna, egy pár emberrel kevesebb ment volna a Dunába! Hallgattak volna rájuk. Anyám végig az Aréna úti lakásban maradt. Mivel az apám magyar királyi főhadnagy volt, föl se jött hozzánk senki.

Az esküvő után odaköltöztem az apósom, Pór Jenő lakásába. A saját házában lakott a Vörösmarty utca 13-ban. Amikor ez csillagos ház lett, és tele volt zsidókkal, akkor az apóssal átmentünk az Aréna út 15-be az anyámhoz, és a főhadnagy úréknál bújtunk. Anyámnál két hétig voltunk. Ez alatt az idő alatt elvitték a zsidókat a Vörösmarty utcából, és üres maradt a zsidóház. Akkor visszaköltöztünk a Vörösmarty utca 13-ba. Úgyhogy amikor az ostrom volt, az egész földszintet mi laktuk, mi voltunk a háziúrék, és már nem volt ott egy zsidó sem, csak beköltözött keresztények. A többi zsidót elvitték vagy a gettóba, vagy a Dunába, vagy a KISOK-pályára, kit hova. A régi zsidó lakásokat úgy, ahogy voltak, bútorostul a kibombázott keresztényeknek adták. A felszabadulás a Vörösmarty utcában ért. Az apósomnak nagyon sokat köszönhetek. Kapott Ravasz püspöktől egy papírt, hogy ő a Jó Pásztor Bizottságnak a diakónusa. A nyilasok elfogadták ezt a papírt Ravasz László aláírásával. A Ravasz-féle írás szerint ő, a gyereke meg a menyé, Pór Endre és Pór Endréné is mentességet élveznek [Az említett dokumentum csak Pór Jenő gyermekére, Endrére terjeszti a diakónusi mentességet. Lásd a huepo014.jpg katalógusszámú fényképet. – A szerk.].

Az unokatestvérem nem halt meg, hazakerült Borból, de nem volt egészen normális. 1956-ban disszidált, azóta nem is hallottam róla. A másik gyerek 1956-ban volt tizenkilenc éves, és ő is disszidált. Egy-két levelet még írt a hatvanas évek elején, de aztán meghaltak a Főtiék. Bözsi nagynéném 1985-ben, a férje öt évvel hamarabb.

A háború után anyám, apám és a testvérem ott maradtak az Aréna úti lakásban. Apám meghalt 1949-ben. A semmiből éltek. Abból éltek, hogy én egy gazdag asszony voltam. Húvösvölgyben volt egy gyönyörű őszibarackosunk. 1945 nyarán kiértük, hogy gyümölcs eladó. Bözsi nagynénémék beindították a Koh-i-noor cipőpasztagyárat, még egy-két évig lehetett, és gyertyákat kezdtek önteni. Akkor az ment, mert nem volt villany. Hálából, hogy megmentette a családja életét, sok pénzzel segítette anyámat. Mi, Pórék is gazdagok voltunk még, mi is segítettük. Közben a testvérem kezdett gyerekeket balettre tanítani. Eleinte ott, a Dózsa György út 15-ben, a lakás egyik szobájában. Az ötvenes években erre nagy kereslet volt, mert a szovjet balett volt a minta. Az emberek inkább zsíros kenyeret ettek, de balettra taníttatták a gyerekeiket. Közben elvégzett valami balettpedagógiai tanfolyamot, és később külön helyen nyitott balettiskolát, ami a mai napig

megvan. Anyám pedig intézte a balettiskola ügyeit, szervezte a gyerekeket. Az iskolát sokféleképpen hívták, az ötvenes években munkaközösségnek, most megint másképp, de 1948-tól a mai napig a húgom balettiskolája.

A gyerekeimnek nem nagyon meséltem ezekről a zsidó dolgokról. Sőt, 1946-ban és 1948-ban megkereszteltettem őket a Fasorban. Féltettem őket. Ugye, 1944-ben ki voltunk szolgáltatva, és eldöntöttem, hogy a gyerekeimet nem fogom még egyszer ennek kitenni. Ezért a gyerekek születésük után rendszeren meg lettek reformátusra keresztelve. De nem neveltem őket semmi vallásra. Én ateista érzelmű vagyok, most is. Nem hiszem el, hogyha lenne Isten, ezt engedte volna csinálni, amit csináltak a zsidókkal. Én ateista érzelmű voltam, én nem neveltem őket semmilyen vallásra, soha. A templomot csak műemlék gyanánt néztük, mindenféle templomot. A zsidó templomot is néztük, a zsidó múzeumot is megnéztük, a Mátyás templomot is, mindent, csak így muzeális érteken.

A zsidó származásról negyven évig nem is beszéltünk. Nem értünk rá. 1950-ben meghalt az apósom, Pór Jenő. 1955-ben meghalt a férjem. Az egyik gyerekem első elemista volt, a másik harmadik elemista. És én egyedül neveltem föl a két gyereket. Örültem, hogy vagyok, nem beszéltem semmiről. A barátairól nem is tudtam, hogy keresztények vagy zsidók. Aztán jöttek a kamaszkori problémák, akkor most kezdjem nekik mondani? Örültem, hogy megvolt a megélhetésünk. A Kádár-éra alatt szerencsére nem volt hittan, nem volt vallás, nem mondtam se ezt, se azt, semmit nem kellett mondani. Eszembe se jutott, hogy a zsidóságunkról beszéljek, de a lányom tudta, hogy zsidók vagyunk, mert figyelt, amikor az anyámmal beszéltem. A fiam nem tudta, de nem is érdekelte, a fiúk mások. Azonkívül az érettségi előtt csak arról volt szó, hogy hova veszik föl, és sikerüljön a leningrádi egyetemre. Szünetben hazajött nyáron két hónapra. A régi iratok el voltak dugva egy könyvszekrény aljában, és egyszer egy nyári szünetben a fiam kutakodott, megtalálta és elolvasta. Rettenetesen földúlva fogadott. Kérdeztem, mi történt. Hát te nem is mondtad, hogy mi zsidók vagyunk. Hát tényleg nem mondtam, de a nővéred tudta. Te tudtad? – kérdezte a nővérétől. Én mindig tudtam, válaszolta, mert hallottam, amikor a nagymamával beszélgettetek erről. Ő hallotta. De a fiú ezzel nem foglalkozott. A fiú az mindenféle mást csinált, kísérletezett, meg minden más dologgal volt elfoglalva.

A Vörösmarty utcában kezdtük a házasságot. A földszinti négyszobás lakásban laktunk. Velünk lakott az apósom is. Az anyósom már korábban meghalt. Az övéné is egy nagyon gazdag család volt, ő hozta a hűvösvölgyi háromezer-kétszáz négyszögöles kertet és két villát. A telefonkönyvben úgy szerepeltek, hogy télen Vörösmarty utca 13., nyáron Tárogató út 80. Nagyon jómódúak voltak. Anyám azért is barátkozott össze Pór Jenővel, mert megtudta, hogy egy szem fia van, felesége nincs. Nekem volt egy szerelmem, aki a Donnál maradt. Egyedül voltam, a táncos összejövetelek megszűntek, semmi nem volt. Nagyon jó fiú volt a férjem és jól nevelt. Négy nyelven beszélt. Nálunk csak német fräulein volt, de náluk volt francia madmazel és angol madam is. 1945 után hirtelen burzsuj lettem. A zsidó szegényből átkerültem a burzsuj szegénybe. Pedig én nem éreztem magam burzsujnak, a kommunistáknak drukkoltam, és kommunista érzelmű is voltam. Leburzsujoztak, háziurak lettünk, és jöttek állandóan nézni, hogy mit lehet elvinni. Föl kellett számolni. Azt mondtuk, hogy el kell adni a Hűvösvölgyet, el kell adni a házat, mindent el kell adni, mert egyikünk se akart burzsuj lenni. Elmenekültünk. Áron alul adtuk el. De még sikerült eladni, és egy hónapra rá államosították. Ami pénz összejött a hűvösvölgyi nyaralóból meg a Vörösmarty utcai házból, azért vettük ezt itt, a Svábhegyen. Ez akkor még nem volt ilyen elegáns hely, mint

most. A Hegyalja útig tartott a villanegyed, ez a rész már préri volt. A ház sem volt ekkora. Fönt volt egy kétszobás lakás, lent egy egyszobás, ebben lakott az apósom. 1949-ben jöttünk ide. Ha ezt nem csináljuk, akkor kitelepítettek volna [lásd: kitelepítések Magyarországon]. Az apósom a költözés után még hat hónapig élt, aztán meghalt a szívével. Nem tudta túlélni, hogy mindenét elvesztette.

Az apósom szegényen kezdte, és lett dúsgazdag ember azzal, hogy közgazdasági akadémiát járt [lásd: kereskedelmi akadémia], és malomigazgató lett. Az 1919-es áttérése miatt az első két zsidótörvényt valahogy megúsza, de a végén őt is nyugdíjazták, ötvennyolc éves korában. De addigra ezt mind megszerezte. Szerette a Hűvösvölgyet, a barackfáit, szerette a Vörösmarty utcai lakást is, és most elvesztette. Amikor 1950-ben meghalt az apósom, ott maradt üresen a lenti egyszobás lakás. Akkor betettek ide egy prolicsaládot. Fizettek valami kis nevetséges lakbért. Itt voltak egypár évig, aztán sikerült őket kitenni valahogy.

A férjem elkezdett dolgozni a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban, ahová még 1935-ben vette fel Weiss Fülöp [Weiss Fülöp (Pest, 1859 – Zürich, 1942) – 1927-től volt tagja a felsőháznak; 1911-ben lett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója, 1913-ban alelnöke, 1921-ben pedig elnöke. 1938-ban nyugalomba vonult igazgatósági tagsága fenntartásával. – A szerk.]. Amikor államosították a bankot, akkor átkerült a Nemzeti Bankba. Itt dolgozott a haláláig, 1955-ig. 1945-ben belépett a szociáldemokrata pártba [lásd: Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP)]. Én semmilyen pártba nem léptem be soha. Aztán a férjemet a két párt egyesülésekor kizárták. És ez rettentő dolog volt. Kizárt párttagnak lenni még rosszabb volt, mint ha semmilyen pártnak nem tagja.

1946-ban és 1948-ban megszülettek a gyerekek. 1951-ig itthon voltam velük. A férjem keresetéből éltünk, amiből nem nagyon lehetett megélni, úgyhogy adogattuk el a megmaradt ékszereket és a megmaradt képeket. Mindegyik márkás kép volt, már nem emlékszem pontosan, hogy mi. 1951-ben a férjem révén elhelyeztek az OTP-ben. Először félnapos állásban, mert két kisgyerek volt, aztán ott maradtam egészen nyugdíjig. Végig pénztáros voltam.

Itt, a sarkon van egy általános iskola, ide jártak általános iskolába. Utána a lányom a Kaffka Margit gimnáziumba járt, aztán a kecskeméti óvónőképzőbe, aztán még különböző egyetemeket végzett. A fiam nagyon jó tanuló volt, szín ötös volt első általánostól az érettségiig. Van is egy papír róla. Így sikerült a Szovjetunióba egyetemre mennie. Az nagyon nagy dolog volt. Leningrádban végzett, fizikus.

A Kádár-éra alatt nem volt olyan nehéz az egy fizetésből két gyereket nevelni. Kaptam özvegyi nyugdíjat, kaptam árvaellátást mind a két gyerek után, az iskolában minden könyvet fél áron vagy ingyen kaptak, napköziellátást ingyen. Én a Kádár-érára ezért nem tudok haragudni. És volt nekem még a Pór vagyonból valami. Ha nem tudtam volna megvenni egy ruhát vagy valamit, akkor lehúztam egy gyűrűt, és eladtam a bizományiban. Még a jegygyűrűmet is eladtam. Volt itt egy zongora, azt is eladtam. De nem is volt olyan nagy igény. Iskolaköpenyben jártak, nem kellett autó, nem kellett számítógép. Egy-két évig zenét is tanultak állami zeneiskolában, úgyhogy az sem került pénzbe. Nyaralni szakszervezeti beutalóval [lásd: SZOT-beutaló] jártunk. Az OTP-ben adtak külön a gyerekeknek [beutalót] gyerektáborba, velem együtt is voltak. Az iskolában úttörőtáborba vitték őket két hétre, a jó tanuló fiam még külön jutalomtáborban is volt. Úszni a SZOT-üdülőben, a Balatonnál tanultak meg. A Kaffka Margit gimnáziumban, ahová a lányom járt, volt uszoda is.

Tornaórán úszás volt. A Rákosi alatt nem volt jó, akkor féltem, még 1956 után is, de a puha Kádár-érára semmi rosszat nem tudok mondani.

A fiam egy leningrádi évfolyamtársát vette el, egy katolikus magyar lányt. Ateisták voltak, mert ők fizikusok, és természettudományos alapon álltak. Ettől a nőtől elvált. Húsz évig éltek együtt, aztán a fiam elvette az orosz titkárnőjét, aki pravoszláv, de ott nevelkedett a kommunizmus alatt, ahol szintén nem tartottak semmi vallást. A családban semmi vallási összeütközés nincs, mert senki nem tart semmit. A második feleségétől született egy fia, most öt éves. Néha én megyek érte az óvodába.

A lányom is ateista, és egy zsidó fiúhoz ment feleségül, aki szintén nem tartja a vallást. Egyedül annyi, hogy járzeitkor kimegy a Kozma utcai zsidó temetőbe a szüleihez, akik ott vannak eltemetve. A lányom mindig figyelmezteti a férjét a járzeitre, de ő nem megy vele. Sose ment vele. Messze van, nem ér rá, nem is ismerte őket. Nekik már két nagy gyerekük van. Az egyik most végzett az egyetemen, vegyészmérnökként. A másik az lány, az férjhez ment egy keresztényhez. Három gyereke van, most gyesen van, de közben egyetemre jár. Ezt az unokámat, bár keresztény férje van, rettentően érdekli a család története, és mindig mondja, hogy meséljek. Nem akar ő zsidó lenni, de nagyon érdekli a családfa.

A lányomnak is és a fiamnak is vegyes társasága van, zsidók és keresztények vegyesen.

A rendszerváltozásig, amíg aktív dolgozó voltam, addig a kapcsolataimban nem számított a származás. Nem is beszéltünk róla. Voltak jó kolléganőim. De azért volt antiszemitizmus. A hetvenes években egy tizenegyedik kerületi OTP-ben dolgoztam. Volt egy kétszemélyes fiók, és egyszer azt mondta a kollégám, akivel pedig jóban voltam, hogy nyissam ki az ajtót. Kérdezem, miért nyissam ki, hideg van. Erre azt mondja, hogy ő is fázik, de olyan sok zsidó volt itt, hogy bűdös van. Volt ilyen több is, nem bírtam hallgatni, úgyhogy elkértem magam a hetedik kerületbe, pedig nekem az messzebb volt a lakásomtól. Ott voltam a Rákóczi úton egy kis OTP-ben, onnan mentem nyugdíjba. Ott nem zsidóztak. Most csupa zsidókkal jövök össze. A zsidó gimnazista lányokkal. Ez maradt meg. Tegnap is itt voltak az osztálytársaim. Ők a baráti köröm. Télen főpróbákra járunk színházba, minden színházban ismerjük a színházi titkárt, aki ad nekünk jegyet. Rendszeresen cukrászdában találkozunk. A Béke cukrászda volt a fix helyünk, aztán a Vígszínházzal szemben van egy cukrászda. A jövő héten megyek nyaralni Ausztriába az egyik lánnyal, Linz mellé, egy fürdőhelyre. Oda elmegyek, mert németül tudok, és olyan helyre nem szeretek menni, ahol nem értem a nyelvet. Az én fiam visz le minket autóval, és az ő [azaz a barátnő] gyerekei hoznak majd vissza.

Házasságot nem akartam, de volt egy tízéves kapcsolatom, aki meghalt, és most is volt egy másik tízéves kapcsolatom, de most már kiöregedtünk. Mindkettő zsidó volt.

1989-ben voltam Izraelben. Amikor ki lehetett menni Budapestről, és nem Bécsen keresztül, akkor elutaztam [Magyarországnak 1967-1989 között nem volt diplomáciai kapcsolata Izraellal. – A szerk.]. Akkor még élt apám öccse, aki Erdélyből ment ki Izraelbe. Gimnazista korom óta vágytam rá, hogy kimenjek Palesztinába. Ott voltam két hétig nála mint turista. A nagybátyám azóta már meghalt, most már nincsen személyes kapcsolatom, de két hét szép turistaélményem volt. A gyerekeim sohasem jártak ott. Viszonyuk Izraelhez közömbös.